

Milan Sovilj, *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941: Od zániku Československé republiky do okupace Království Jugoslávie* (Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016), 350 str.

Monografija Milana Sovilja *Čehoslovačko-jugoslavenski odnosi 1939. – 1941. Od nestanka Čehoslovačke Republike do okupacije Kraljevine Jugoslavije* prerađena je i dopunjena doktorska disertacija, obranjena na Filozofskom fakultetu u Pragu. Bavi se periodom čehoslovačko-jugoslavenskih odnosa koji do sada još nije bio sistematski obrađen. Ovaj propust u historiografskom istraživanju u velikoj je mjeri razumljiv jer se zaista radi o krajnje složenom periodu te zbog ograničenih dostupnih izvora i teškom za obradu. Kronološki to razdoblje počinje razbijanjem Čehoslovačke, koje je ujedno značilo kraj njezinih državnih struktura. Čehoslovačka je tada postala imaginarni pojam. Zbog toga svaki istraživač koji se bavi tom temom mora pratiti međusobne kontakte u nekoliko sfera u kojima su ti odnosi već imali posve različit intenzitet i bili su vođeni na drugim razinama. Tako pozornost treba posvetiti odnosima Jugoslavije s čehoslovačkom izbjegličkom vladom u Londonu, koji tek s vremenom dobivaju odgovarajuće institucionalno pokriće iako to Jugoslavija sve do svojega sloma u travnju 1941. nije htjela javno priznati. Također je potrebno pratiti veze između Kraljevine Jugoslavije i Protektorata Češka i Moravska, u kojem je nakon njemačke okupacije u ožujku 1939. umjesto veleposlanstva djelovao generalni konzulat. Na međunarodnoj sceni interese Protektorata zastupala je, naravno, nacistička Njemačka. Samo sa Slovačkom, koja je u ožujku 1939. dobila svoju samostalnu državu i s kojom su uspostavljeni diplomatski odnosi, Jugoslavija je održavala kontakte koje možemo ocijeniti kao službene, iako u mnogočemu nisu bili posve standardni. Vjerojatno su zato u zadnje vrijeme neki slovački i češki povjesničari posvetili pozornost upravo tim službenim jugoslavensko-slovačkim odnosima, a njihove ostale razine ustvari su ostale istraživački netaknute.¹

Upravo vrlo parcijalni rezultati dosadašnjega istraživanja doveli su do toga da su se čak i u stručnim krugovima pojavljivale netočne interpretacije i ustaljene tvrdnje, od kojih su neke nastale još u vrijeme Drugoga svjetskog rata, pogotovo nakon travnja 1941., jer od trenutka kada se Jugoslavija našla pod udarom agresora i bila razbijena, ne samo jugoslavenskim predstavnicima u Londonu nego i vođama domaćega pokreta otpora bila je potrebna slika Jugoslavije kao davnoga neprijatelja sila Osovine. Od tada se prenaplašavala uloga nekih antifašističkih tradicija, među koje je naglo svrstana i teza o solidarnosti i neupitnom prijateljstvu s Čehoslovačkom. Nakon 1945. neki su događaji i kretanja bili izloženi čak mitskom uveličavanju, što je sigurno bilo i rezultat rada službenih historiografija u obje zemlje. Uglavnom, nakon završetka jugoslavensko-sovjetskoga sukoba u drugoj polovini 50-ih godina povjesničari i sami akteri nekadašnjih događaja opisivali su čehoslovačko-jugoslavenske odnose s pretjerano pozitivnim konotacijama.

¹ O temi slovačko-jugoslavenskih odnosa tijekom Drugoga svjetskog rata vidi: Martin JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhooslávia v rokoch II. svetovej vojny* (Banská Bystrica: Klub prijatelov Múzea SNP, 2012). Dalje vidi studiju M. Sovilja u zborniku o slovačko-hrvatskim odnosima: Milan SOVILJ, „Yugoslav-Slovak Relations 1939-1941, with Particular Emphasis on Croatia”, u: *Croatia and Slovakia. Historical Parallels and Connections (from 1780 to the Present Day)*, ur. Željko Holjevac, Martin Homza i Martin Vašš (Zagreb; Bratislava: FF press, 2017), 134-142.

Tako je Milan Sovilj za temu svoje monografije odabrao problematiku koju nije lako ne samo heuristički potkrijepiti nego i na odgovarajući način obraditi i interpretirati. Treba odmah naglasiti da je Sovilj taj zadatak obavio vrlo uspješno. Na prvom bih mjestu istaknuo njegov rad s velikim brojem izvora. Sovilj je pregledao 55 fondova u ukupno 16 arhiva koji su smješteni u šest različitih država Europe. Osim u onim osnovnim u Pragu i Beogradu, istraživao je i u arhivskim institucijama u Zagrebu, Berlinu, Bratislavi, Ljubljani i Novom Sadu. Autorov napor rezultirao je time da je osim relevantnih izvora uspio pregledati i dokumente ograničene važnosti. Upravo teška i krajnje složena priroda izabrane teme zahtijevala je način istraživanja koji bi uzimao u obzir sve moguće komplikacije i ograničenja i koji prije Sovilja tako kompleksno nije obavio nijedan drugi povjesničar.

Uz izvore vezane za rad glavnih institucija autor je pregledao i niz drugih izvora. Ovdje treba spomenuti vrlo naporno istraživanje dnevnoga tiska. Konačan popis te vrste izvora sadržava ukupno 31 naslov ne samo čeških i slovačkih nego i beogradskih, zagrebačkih i ljubljanskih listova kao i periodiku češke i slovačke manjine u Jugoslaviji.

Sovilj je pozornost posvetio međusobno povezanim temama. U prvom poglavlju opisuje čehoslovačko-jugoslavenske odnose tijekom 1938., gdje se uglavnom fokusira na Sudetsku krizu i kratak period između potpisivanja Münchenskoga sporazuma i njemačke okupacije Češke 15. ožujka 1939. godine. Tom je prilikom uspio revidirati neke još uvijek prisutne teze poznate iz starije znanstvene literature koje se tiču tobože masovne potpore jugoslavenske javnosti Čehoslovačkoj. Sovilj je zahvaljujući analizi dokumenata koje su slali čehoslovački diplomati iz Beograda pokazao da su već tadašnja tumačenja tih javnih simpatija i solidarnosti bila u velikoj mjeri preuveličana. Kasnija historiografska istraživanja jednostavno su preuzela te tvrdnje, i to uz dodatak o važnoj ulozi Komunističke partije u tadašnjim prosvjedima. Pritom tadašnji povjesničari za takve tvrdnje nisu imali relevantne dokaze iz važnijih izvora.

Drugo poglavlje bavi se odnosima Jugoslavije prema stanju na prostoru Češke. Donosi analizu napisa koji su se pojavili u vezi s okupacijom i proglašenjem Protektorata Češka i Moravska i objašnjava kako se tom prilikom pokazao državni interes Jugoslavije, koja je odbijala provokacije na račun Njemačke i trudila se po svaku cijenu zauzeti neutralan stav. Sovilj zaključuje da je Jugoslavija bila u prvom planu zainteresirana za daljnji razvitak ekonomske suradnje s Českom. Protektorat se tako s jugoslavenske strane doživljavao kao važan, ali naravno oslabljen, nasljednik nekadašnjega važnoga trgovinskog partnera. Vrlo je zanimljivo i do danas ne baš dovoljno objašnjeno pitanje vezano za prisutnost jugoslavenskih studenata na češkim sveučilištima nakon proglašenja Protektorata. I nakon nasilnoga zatvaranja čeških visokih škola u studenom 1939. nekoliko ih je desetina ostalo namjeravajući nastaviti studij na nekom od njemačkih sveučilišta u Pragu ili Brnu.

U tom drugom poglavlju Sovilj opisuje ulogu Jugoslavije kao tranzitne zemlje koja je bila cilj emigracije iz okupirane Čehoslovačke i jednako tako služila kao prostor na kojem je bilo moguće uspostaviti veze između nekoliko pripadnika čehoslovačke emigracije u Beogradu i češkoga pokreta otpora. Sovilj na osnovi starijih historiografskih istraživanja, memoara i arhivskih dokumenata objašnjava tu ponešto zaboravljenu temu i donosi veliki broj novih informacija. Pokazuje da su čehoslovački predstavnici imali razumijevanje za delikatan i težak položaj u kojem se Jugoslavija tada nalazila. U tom su kontekstu bili zahvalni za prikrivenu potporu koju su im

pružali čak i neki visoko rangirani političari. Ipak, tadašnje simpatije s jugoslavenske strane mogli su u mnogo većoj mjeri osjetiti uglavnom pripadnici češke manjine.

Treće poglavlje bavi se odnosima Jugoslavije i Slovačke. Iako su između tih država brzo uspostavljeni službeni diplomatski odnosi, predstavnici Jugoslavije prema Slovačkoj su otvoreno pokazivali prezir smatrajući ju ne sasvim samostalnom i suverenom državom. Međutim, tu su se ipak pokazivale neke bitne razlike u pristupu srpskih i hrvatskih političara. Razloge treba tražiti, kao što je u knjizi objašnjeno, u posljedicama koje je raspad Čehoslovačke mogao izazvati i kako je mogao utjecati na unutarnje prilike u Kraljevini Jugoslaviji. Upravo strah da bi se takav ishod događaja mogao ponoviti i u slučaju Jugoslavije doveo je beogradsku političku elitu u kolovozu 1939. do sklapanja sporazuma s vodećim hrvatskim političarima i stvaranja Banovine Hrvatske. Tom se prilikom jasno pokazalo da su prevladali glasovi onih koji su uspoređivali položaj Slovačke u Čehoslovačkoj s položajem Hrvatske u Jugoslaviji. Neki hrvatski političari zato su gajili simpatije prema Slovačkoj, iako je glavni dio tadašnje hrvatske političke elite s obzirom na svoj angažman u kraljevskoj vladi u tim pitanjima zauzimao odmjeren stav i tako slijedio osnovnu liniju kabineta Cvetković-Maček.

Treba ocijeniti i dio knjige koji se bavi slovačkom manjinom na jugoslavenskim prostorima. Njezine su elite zbog svoje evangeličke vjeroispovijedi odbile prihvatiti proglašenje samostalne Slovačke i dalje su se zalagale za jedinstvenu čehoslovačku državu. Na kraju se u tom dijelu Soviljeve knjige pokazalo da čak ni detaljno arhivsko istraživanje nije u stanju objasniti konkretne oblike potpore bratislavskih vlasti hrvatskom separatizmu i ustaškoj emigraciji, iako u samom tekstu često nailazimo na takve opće konstatacije kao i na tvrdnju o postojanju i djelovanju ustaškoga centra u Slovačkoj.

U posljednjem, četvrtom poglavlju autor se bavi češkim i slovačkim vezama s Jugoslavijom u predvečerje i tijekom Travanjskoga rata 1941. godine. Pozornost je posvetio i reakcijama koje su uslijedile nakon pristupanja Trojnom paktu, vojnoga puča i napada sila Osovine na Jugoslaviju. Takav razvoj događaja omogućio je čehoslovačkoj emigraciji da se vrati retorici čehoslovačko-jugoslavenskoga savezništva i zaboravi mnoge neugodne i teške trenutke koji su se pojavili zadnjih godina. Time je počela potpuno nova era međusobnih odnosa, koja se sada odnosila na kontakte između dviju izbjegličkih vlada. Ipak, ni te veze nisu bile lišene nekih problema koji su se s obzirom na složene prilike na jugoslavenskoj strani pojavljivali tijekom ratnih godina.

U tom poglavlju Sovilj opisuje i kraj čehoslovačke vojne i civilne emigracije u Jugoslaviji. Većina čeških i slovačkih emigranata iz toga vremena uspjela je još prije ili tijekom Travanjskoga rata napustiti Jugoslaviju i premjestiti se na teritorije koji nisu bili pod kontrolom okupatora. U tome, nažalost, nije uspio Aleksandar Gjurić, liječnik bosansko-srpskoga podrijetla iz Praga koji je u Beogradu osiguravao veze između čehoslovačke emigracije i pokreta otpora u Protektoratu. Gjurić je uhićen 1942. i nakon dvije godine u Dresdenu osuđen na smrt i pogubljen.²

² Aleksandar Gjurić pojavljuje se u vezi s još jednom važnom temom čehoslovačko-jugoslavenskih odnosa. Šurjakinja A. Gjurića bila je poznata češka katolička intelektualka Růžena Vacková, koja je tijekom 50-ih godina odslužila dugogodišnju kaznu kao politička zatvorenica; poslije je bila istaknuta disidentica. Kao i neki drugi istaknuti češki i slovački katolički intelektualci druge polovine XX. stoljeća, Vacková se formirala pod utjecajem hrvatskoga isusovca Tomislava Poglajena-Kolakovića, koji je tijekom rata djelovao u Slovačkoj (u jednom trenutku čak i na ustaničkom teritoriju) i od 1945. do 1947. boravio u Pragu. Kola-

Uz Gjurića, u knjizi je riječ i o mnogim drugim akterima, od kojih su neki imali manje uloge u tadašnjim događajima, pa je bilo vrlo teško skupiti više podataka o njima. Međutim, ima i osoba čije nam se sudbine pojavljuju i u nekim drugim kontekstima ili čije aktivnosti prelaze kronološki okvir ove knjige. Sovilj u samom tekstu tek ponekad spominje njihovo daljnje kretanje. Detaljnije su sudbine tih „heroja” opisane u biografskom prilogu knjige. Autor je također uspio prikupiti dragocjenu seriju originalnih i do sada neobjavljenih fotografija.

Monografija Milana Sovilja predstavljena je u svibnju ove godine na zagrebačkom Kliofestu, koji je svake godine posvećen povijesnim temama. Radi se o vrlo dragocjenom, heuristički preciznom i poštenom djelu koje bitno proširuje naše znanje o čehoslovačko-jugoslavenskim odnosima. Treba napomenuti da knjiga donosi i dosta novih informacija o unutarnjim prilikama u Kraljevini Jugoslaviji od 1938. do travnja 1941. godine. Zato bi ovaj rad povjesničara koji aktualno djeluje u Češkoj zaslužio da mu bude posvećena odgovarajuća pozornost ne samo hrvatskih povjesničara nego i svih ostalih koji se bave poviješću toga prostora. Bilo bi više nego potrebno da knjiga bude objavljena i na hrvatskom ili na jeziku nekih drugih naroda bivše Jugoslavije da bi se i ovdášnji čitatelji mogli upoznati s njezinim zanimljivim zaključcima.

Ondřej Vojtěchovský

Vjeran Pavlaković, *The Battle for Spain is Ours: Croatia and the Spanish Civil War, 1936-1939* (Zagreb: Srednja Europa, 2014), 386 str.

Knjiga Vjerana Pavlakovića (Filozofski fakultet u Rijeci) nastaje na temelju njegove doktorske disertacije obranjene 2005. na Sveučilištu u Washingtonu. Izvorno istraživanje dopunjeno je istraživanjem arhivske građe koju prije nije mogao proučiti, a kako sam ističe u zahvalama, morao je u obzir uzeti neke nove radove povjesničara te prilagoditi pojedine svoje zaključke. Knjiga je objavljena na engleskom jeziku. Nakon zahvala slijedi prikaz karata, popis kratica i uvod, a središnji je dio knjige podijeljen na tri dijela s osam poglavlja i nizom potpoglavlja. Nakon toga slijede zaključak, bibliografski popis i popis imena. Knjiga je opremljena i s preko trideset fotografija na kvalitetnom papiru.

U uvodu (str. 13 – 49) autor naglašava izraziti interes za Španjolski građanski rat, isprva ponajviše stranih istraživača, što je dovelo do prenamaglašavanja međunarodnoga aspekta i iskrivljavanja stvarnoga karaktera sukoba, a tek se Francovom smrću španjolski istraživači u većoj mjeri posvećuju „suočavanju s prošlošću”. Pavlaković daje pregled osnovnih tendencija i događaja u društvu od proglašenja Republike 1873. pa do samoga rata i vojnoga udara u srpnju 1936., koji će Španjolsku, a potom i Europu, podijeliti na dva tabora, republikanski i nacionalistički. Španjolski je građanski rat u poslijeratnoj jugoslavenskoj historiografiji uglavnom tumačen u sklopu

ković je zastupao ideju po kojoj su laici trebali dobiti veću ulogu u Crkvi; bio je i propagator katoličkoga socijalnog učenja. Njegovo djelovanje u Čehoslovačkoj i njegova sudbina u cjelini važne su teme za buduće istraživanje.